

Előszó

2014–2016: furcsa, ellentmondásos évek Magyarországon. A 2010-ben hatalomra került kormányzat EU-val való sorozatos konfliktusai eleinte a magyar közjogi berendezkedés átalakítása körül robbantak ki. A jogállami intézmények átdefiniálása, a fékek és ellensúlyok felszámolása, a kormányzati és az alkotmányos berendezkedés „illiberális” irányba történő átalakítása jelentős összeütközéseket hozott Európa számos kormányzatával és az EU bürokráciájával. Ezzel párhuzamosan az erősen eladósodott és az IMF kölcsönei által életben tartott államháztartás stabilizálása érdekében bevezetett „unortodox” gazdaságpolitikai eszközrendszer külföldi érdekeltségeket is érintő intézkedései szintén számos, az EU-val és jó néhány fontos európai országgal való konfliktussal jártak 2010–2013 táján. A „harc” elülni látszott, amikor a 2015. januári párizsi terrortámadások kapcsán előtérbe került a bevándorlási kérdés, amely viszonylag hamar összekapcsolódott egy kulturális-civilizációs dilemmával és a terrorfenyegetettség témakörével. Ebben a tekintetben a magyar politika – úgy tűnik – trendkövetőből trendvezetővé vált, legalábbis a régióban. A makrogazdasági mutatók 2015-ben már biztatóak voltak, az államháztartás és az eladósodás adatai pozitív irányba változtak, növekedésnek indult a foglalkoztatottság, gyakorlatilag nullára csökkent az infláció. Azt lehetett várni, hogy elindul egy csendesebb építkezés és megteremtődnek a feltételei annak, hogy a figyelem a stabilizáció után az intézményi reformokra terelődjék, s az ország szembenézzen az egészségügyi rendszer és az oktatási rendszer hatékonysági elveket szem előtt tartó reformjának kérdéseivel.

Eddig azonban nem ez történt. A politikai közbeszédet a nemzeti függetlenség retorikája és a bevándorlásellenes hangulatkeltés uralta el, a tényleges politika-alkotásban pedig – leszámítva az oktatási rendszer egyre nagyobb fokú centralizálási kísérleteit – nem látszanak a reform-erőfeszítések körvonalai. Az oktatási rendszerben az elhibázott centralizációs törekvések csak felerősítik a gyerekek származás szerinti egyenlőtlenségeit. Az éveken keresztül hozott elhibázott döntéseknek – az érettségi és a nem műszaki szakok leértékelése, a tankötelezettség korhatárának leszállítása, a tankönyvpiac kiiktatása, a tanszabadság korlátozása – nagyobb hatása van, mint a pozitív lépéseknek – a duális képzés bevezetése, a tankönyvek ingyenességének kiter-

jesztése. Az egészségügyben pedig a jelen kormányzat sem képes ellenállni a feudális hierarchiákban, az adómentes korrupciós pénzekben érdekelt lobbierdekérvényesítésének, s a magánegészségügy és a magánbiztosítás lassú terjedése nem ellensúlyozza az ebből a rendszerből kiábrándult egészségügyi dolgozók egyre növekvő elvándorlását.

Ha lehetne röviden, sommásan összefoglalni a *Társadalmi Riport* 2016-os kötetét, akkor valahogy így kellene kezdenünk. De persze nem lehet. A *Társadalmi Riport* – mint azt rendszeres olvasói jól tudják – 1990 óta két évente közöl szisztematikusan gyűjtött empirikus ismereteket, mindig az elmúlt két év magyarországi társadalmi folyamatairól, ahol lehet kidolgozott, longitudinálisan és nemzetközileg is összevethető társadalmi indikátorok alapján. Mint ilyen, nem egy „sztorit” épít, hanem adatot gyűjt és közöl, további elemzéseket indukál és megalapoz, dokumentál és leír. Most sincs ez másképp.

A kötet *I. fejezete* a gazdaság alakulásával, ezen belül is a magyar és a külföldi vállalati értékteremtés és termelékenység folyamataival (Palócz Éva), a munkaerő-piaci fejleményekkel (Scharle Ágota) és a közbeszerzési korrupciós jelenségekkel (Tóth István János és Hajdu Miklós) kapcsolatos tanulmányokat tartalmaz. A társadalmi szerkezettel foglalkozó *II. fejezet* a vagyoneeloszlást és ezen belül is elsősorban a gazdagokon belüli rétegződést (Kolosi Tamás és Fábián Zoltán), a középosztály helyzetét (Tóth István György), a „polgár” fogalom jelentését (Sik Endre és Szeitl Blanka) és a szegénység és a depriváció összekapcsolódását (B. Kis Anna és Gábos András), valamint a depriváció idősorait és meghatározó elemeit (Gábos András, Tátrai Annamária, B. Kis Anna és Szívós Péter) járja körbe. A kötet *III. fejezete* egy friss, az NKFI Hivatal (OTKA) által támogatott, a TÁRKI Háztartás Monitor adatfelvétel-sorozatába illeszkedő kutatások adatai alapján azt vizsgálja, hogy a különböző makrogazdasági sokkok és gazdaságpolitikai intézkedések időszakában milyen változások zajlottak le a háztartások megtakarítási és eladósodási (Medgyesi Márton), fogyasztási (Simonovits Bori és Szívós Péter), valamint munkaerő-piaci (Branyiczki Réka) viselkedésében.

Mint említettük, a 2015-ben a migrációs válság ügye szinte minden fontos gazdasági és társadalmi kérdést lesöpört az asztalról. Ez az elsődleges oka annak, hogy több tanulmányt is szentelünk a migráció kérdéskörének. Mégis a kötet *IV. fejezetét* egy, a kivándorlással és annak munkaerő-piaci konzekvenciáival foglalkozó tanulmány (Hárs Ágnes) nyitja. Ezt akár a szerkesztők szimbolikus gesztusának is tekintheti az olvasó. Úgy gondoljuk ugyanis, hogy a magyar társadalom és gazdaság hosszú távú sorsát illetően lényegesen fontosabb kérdés a kivándorlás és visszavándorlás szerkezete, tartóssága, tartalma, mint az, hogy a „modern kori népvándorlás” – Magyarországon alapvetően csak áthaladó – geopolitikai okok által mozgatott tömegeivel hogyan birkóznak meg az európai migrációs céllországok. Mindazonáltal, a 2015-ös migrációs hullám elemzése számos tanulsággal szolgál, ezért itt két

tanulmányt is szenteltünk ennek a témának. Az első (Juhász Attila és Molnár Csaba) a menekült hullám átvonulását dokumentálja és értelmezi, a második (Bernát Anikó, Tóth Fruzsina Márta és Kertész Anna) pedig a migrációs válság hónapjaiban, a bizalomhiányos és krónikus civilaktivitás-hiányban szenvedő magyar társadalom kontextusában váratlanul felnövekvő civil, menekülteket segítő mozgalmat elemzi.

Az *V. fejezet* az intézmények működésével, az azokat is jellemző társadalmi indikátorokkal és folyamatokkal foglalkozik. Ezen belül előbb (Hermann Zoltán és Varga Júlia) az oktatási rendszer szerkezetének változását, az egyházi iskolák térnyerését és oktatási teljesítményét, majd az egészségi állapot és az egészségügyi hozzáférési egyenlőtlenségek helyzetét (Orosz Éva és Kollányi Zsófia) elemzik szerzőink. A szociális ellátórendszer korprofilja és területi megoszlása a témája az ezt követő tanulmánynak (Goldmann Róbert, Gyetvai Gellért és Mester Dániel). A nagy ellátó intézmények „kitagolását”, a bennük tartósan lakó, fogyatékkal élő emberek kisebb, humánusabb intézményekbe helyezését vizsgálják a fejezet utolsó tanulmányának szerzői (Kopasz Mariann, Bernát Anikó, Kozma Ágnes és Simonovits Bori).

A kötetet a *VI. fejezetét* két, az értékek és attitűdök témájával foglalkozó írás zárja. Az első (Hajdú Gábor és Sik Endre) azt vizsgálja, hogy mennyire igaz az a hipotézis, hogy a fiataloknak alapvetően mások a munkával kapcsolatos értékeik, mint ahogyan ezekben a kérdésekben a szüleik gondolkodtak. A második tanulmány (Simonovits Bori és Szeitl Blanka) a migrációs válság kapcsán a menekültekkel kapcsolatos társadalmi attitűdöket elemzi.

A legutóbbi két kötet kiadási nehézségei után (2012-ben alapítványi támogatással, 2014-ben közadakozással sikerült megjelentetnünk) nagy örömkre ebben az évben visszatérhettünk a rendes kerékvágásba. Ezt a kötetet az *Emberi Erőforrások Minisztériuma Szociális Ügyekért és Társadalmi Felzárkózásért Felelős Államtitkársága* támogatja. A kötet szerkesztői külön hálásak Czibere Károly államtitkárnak, aki már a 2014-es, közadakozásból kiadott kötetnek is az egyik legnagyobb támogatója volt. A Minisztériummal való jó együttműködés számunkra azt jelenti, hogy a tényekre alapozott, háttálemzésekre épülő politikacsínálásra van tér és fogadókészség még abban az időszakban is, amikor meglehetősen sok szakmapolitikai kérdés is a politikai kommunikáció terében értékelődik és dől el.

Előszó gyanánt leírt gondolatainkat – bár a kötet sokoldalú témafelvetéseit és eredményeit nem lehet röviden összefoglalni – néhány társadalompolitikai jellegű, összefoglaló következtetéssel zárjuk. Számunkra, akik a társadalom szerkezetét és a társadalmi felemelkedés lehetséges mozgatórugóit kutatjuk, a legfontosabb következtetések onnan indulnak, ahonnan a bevezetőt is kezdük: Magyarország Európában elfoglalt helyzetétől.

A társadalomszerkezeti elemzések azt mutatják, hogy a magyar társadalom egyenlőtlenségei fontosak és adott körülmények között – különösképp-

pen a vagyongenerálódás és oligarchizálódás állami támogatásának fényében – aggályosak; az alapprobléma azonban az, hogy a magyar társadalom *en bloc* tartozik Európa szegényebbik feléhez. Gazdagjaink sincsenek annyira gazdagok, mint akár a környező országok gazdagjai (Kolosi Tamás és Fábíán Zoltán), középosztályunk (Tóth István György) gyenge és erőtlen, „polgárságunk” (Sik Endre és Szeitl Blanka) csak nehezen definiálható és konzisztens formában a társadalomnak csak nagyon szűk rétegét teszi ki, az anyagilag deprivált réteg pedig európai összehasonításban jelentős arányú (B. Kis Anna és Gábos András), az anyagi jólét alapelemeitől való megfosztottsága pedig meglehetősen széleskörű (Gábos András, Tátrai Annamária, B. Kis Anna és Szívós Péter). Jelentősek az egészségi (Orosz Éva és Kollányi Zsófia) és az oktatási egyenlőtlenségek (Hermann Zoltán és Varga Júlia), gyengék, nem hatékonyak az egészségi és oktatási intézményeink. Úgy véljük, hogy ennek a helyzetnek a megváltoztatásához részben társadalompolitikai, intézményi reformokra, részben pedig a gazdaság egészének megerősödésére van szükség. Adataink jól mutatják, hogy európai összehasonlításban fogyasztást, élet-színvonalat, iskolázottsági szintet, életstílust (és, hozzátennénk, nyitottságot, elfogadási képességet, nyelvtudást) tekintve a magyar társadalomnak csak a kisebb része (talán ha egyharmada) van „kinn a vízből” és képes partnere lenni európai társainak. A felemelkedésnek tehát egyrészt intézményi reformok lennének a feltételei, másrészt az, hogy a háztartások általában és a gazdaság magyar szereplői is bővülni tudjanak. A kötet első tanulmányában Palócz Éva arra hívja fel a figyelmet, hogy a magyar gazdaságot rendkívül erős, egészségtelen dualitás jellemzi, akár a régiós, akár a szélesebb nemzetközi összehasonlítást vizsgálunk. A Magyarországon működő külföldi érdekeltségek általában modern technológiát és termelési kultúrát hoznak be, s ezzel magas termelékenységet tudnak elérni. A baj nem az, hogy a nemzetközi érdekeltségek kihasználnák, „kizsákmányolnák” vagy éppen összeszerelő üzemnek tekintenek Magyarországot, hanem az, hogy a belföldi tulajdonú vállalkozások és szektorok nem fejlődnek kellőképpen ahhoz, hogy fel tudják venni velük a versenyt. Ehhez azonban nyilvánvalóan arra is szükség lenne, hogy a gazdaságban ne az államosítás és a közbeszerzések versenyerősségének csökkenése legyen a jellemző, hanem egy olyan környezet domináljon, amelyet verseny, innováció és értékteremtés jellemez.

Budapest, 2016. szeptember

Kolosi Tamás és Tóth István György